

МАТЕРІАЛИ КРОЛЕВЕЦЬКОЇ СОТЕННОЇ КАНЦЕЛЯРІЇ (ФОНД 64 ЦДІАК УКРАЇНИ)

У статті зроблено огляд матеріалів 64 фонду ЦДІАК України, присвячених історії Кролевецької сотні Ніжинського полку. Також наведено декілька цікавих документів з цього фонду.

Ключові слова: джерела, козацтво, Кролевець.

Кролевецька сотня – одна з 55 сотень Ніжинського полку з сотенним містом Кролевець – знаходилась близько 130 км від полкового міста і пролягала уздовж річки Реті [1, с. 362]. Головні населенні пункти цієї сотні – Кролевець, Алтинівка, Любитов, Райгородок. За час існування сотні 1654–1782 рр. та сотенної канцелярії накопичилась маса документів, що розкриває різні аспекти життя населення міста і навколишніх сіл. У фонді № 64, де об'єднані матеріали сотенних канцелярій Лівобережної України, зберігаються документи і Кролевецької сотні (справи № 532–541). Це не найбільша колекція документів, але все ж таки краща, ніж у сусідньої Коропської сотні, представленої 2-ма одинцями зберігання.

Розглянемо справи 64 фонду по Кролевецькій сотні, які охоплюють період 1728–1779 рр. Здебільшого вони стосуються саме середини XVIII ст. Так тут є дві об'ємні справи – «Книга запису купчих, актів передачі у спадщину, уступочних, духівниць та інші документи старшини, козаків, міщан» [2]. Датування документів припадає на 1728–1765 та 1743–1750 рр., причому більшість за 1747–1749, 1760–1762 рр. і без хронологічного порядку. Вони підтверджують законність торговельних угод. Головним предметом купівлі-продажу, цінністю в будь-які часи була земля. Загалом більшість справ так чи інакше стосуються купівлі, продажу, захоплення землі чи майна. І справи Кролевецької сотенної канцелярії це яскраво ілюструють.

У книгах зібрані копії справ, що фіксують продаж, обмін, взяття під заставу, передачу у спадок, повернення за борги земельних угідь, «пляців» тощо. Так, наприклад, цікаві у цьому контексті документи, пов'язані між собою, – купча та уступочний документ від 18 серпня 1749 р. Житель кролевецький Іван Кішка (Кішкін), син настоятеля Преображенської кролевецької церкви Олексія Кішки, «уступил» свої рідній сестрі Анастасії Карповій за 20 руб. «пляц з двома колодязями, состоящий при городі Кролевец на подворках неподалече церкви Преображення Господня над шляхом главным глуховским». Вже за два місяці Анастасія Карпова уступила цей же пляц «во вічність» як сплату боргу в 25 руб., «которые крайне не имее чим заплатить» товаришу сотні Кролевецької Опанасу Макаренку [2, арк. 2–4].

У лютому 1761 р. кролевецька козачка Параска Яковлева (в дівочтві Різниченко), вже удова того самого Опанаса Макаренка, передавала всі права на свій власний млин, що був поставлений ще її прадідом козаком Іва-

ном Різниченком на річці Реті, своєму зятю, кролевецькому отаману Івану Зубасі. Як пояснює вона сама у документі, «по підступно виправленим у бувшого гетмана изменника Мазепи Івана Скоропадского и Данила Апостола», частина прибутків млина пішла на кролевецьку ратушу – «то як предки мої и я сама не могла того надання отискати». Зрозумівши, що так ані вона, ані її сини і не знайдуть доказів, стверджуючих право власності на половину свого млина, удова передає всі права зятю, сподіваючись, що він «как правовой человек может совершенно того доискатся» [2, арк. 4–5].

В цій же книзі є копія купчої від 21 лютого 1761 р., якою оформлено угоду між удовою генерального підскарб'я Марфою Скоропадською з її дочкою Ганною Чернишовою та майоршею Софією Єремєвою, дочкою Сичевською. Скоропадська продала свою власну «дворовую» землю на Подолі в місті Києві «близ братства лежачую», що високомонаршею грамотою була стверджена в 1718 р. за 100 рублів. Як вона пояснює в купчій «яко она ныкакой прибыли не приносит нам, так единственно чрез то проданы» [2, арк. 6–6 зв.] Також серед багатьох подібних документів є і розписки про прийом грошей по закладній за землю (1761 р.), монастирської казни (240 руб. 73 коп.), зібраних шафарем у Дубогаєвській волості (1755), 180 руб. та малодівицьким пресвітером Симеоном (1757 р.) тощо.

У другій книзі зібрані справи 1715–1748 рр. Є, наприклад, запис про зміну в тестаменті значкового товариша Захарія Калістратовича Калиновського (колишній кролевецький сотник) на користь свого сина Никифора, одночасно обвинувачується зять Леонтій Грановський, суддя полковий ніжинський, що намагається сфальсифікувати заповіт і присвоїти млин на Замковищі (1747 р.). Тут же подано і сам тестамент на кількох аркушах від 4.08.1747, який Калиновський просить конфірмувати [2, арк. 77 зв. 78; 86–96].

Слід зауважити, що судилися не тільки козаки чи міщани. Досить часто були суди й позови на духовних осіб. Так, наприклад, кролевецький отаман городовий Іван Зубаха судився з кролевецьким священиком Олексієм Федоровим за батьківські землі, які ще у 1728 р. священик захопив у матері позивача. І хоча мати Зубахи зверталася і до світського, і до духовного суду, так нічого і не отримала, окрім збитків. Вся судова тяганина розписана на 7 аркушах [2, арк. 107 зв. 114].

Нашу увагу привернули справи про різноманітні порушення закону. Наприклад, Ян Глуценко подав протест проти захоплення його власної сіножаті погребинським старостою і генеральним осавулом Валькевичем. У 1749 р. бунчуковий товариш Федір Діаковський подав протест на розбійницькі дії реутинських Забіл – Петра, Данила, Семена, які у 1748 р. напали на «дідизний і отчеський» сінокіс і забрали 150 копиць сіна. Справа тяглася вже рік, а Забіли, не очікуючи рішення суду, викосили сіножаті. Позивач звернувся до сотенної кролевецької канцелярії [2, арк. 163–163 зв.] Ще одне «доношення»

надійшло від військового товариша Федора Михайловського на дії Пашинського, архімандрита Гамаліївського Харлампієва монастиря, котрий без всякої причини і суду знущався над дядьком Михайловського, постриженцем монастиря Акинфом Костровським, посадивши його в підземелля [2, арк. 57 зв. 58].

У книзі записів зафіксовано і важливі документи щодо відомого міжнародного Семенівського ярмарку (тривав протягом вересня місяця). Тут є копії чолобитних жителів Кролевця до імператриці Єлизавети щодо перенесення часу ярмарку з 1 вересня на грудень, лаконічно і по-діловому обґрунтовується непродуманість такого кроку, що несе збитки і як місту Кролевцю, так і казні в цілому. Склав цю чолобитну Антін Руденко у 1749 р. Крім того тут же є чолобитна і в правлячий сенат [2, арк. 171–176 зв.].

Наступна справа, невелика за обсягом, містить всього три аркуші (1740 р.). Це – чолобитна на ім'я імператриці Анни Іоанівни від кролевецького протопопа і священника Свято-Покровської церкви Федора Калиновського про захоплення його сіножаті та майна значковим товаришем Григорієм Огієвським з дружиною. Йдеться про спадок Федора Калиновського після смерті його рідного брата Микити – орні і сінокосні землі, двори, «лавки в городі Кролевці й за городом». Протопіп скаржиться, що дружина Огієвського Марія Карпівковна, «начавши невідомо для чого владіт без жадной урядової купчої», що «наїхала кгвалом з многолюдством» у володіння Калиновського, забрала скошеного сіна 150 копійць і «нікотеріе ниви веліла позасівати житом». Огієвські ж доводять, що купили ці землі і мають всі права на них. Очевидно, що це тільки початок затяжної судової справи, яка тяглася протягом двадцяти років між двома заможними і впливовими землевласниками [3].

Подібна до попередньої справа за спадок між жителями Колевецької сотні Параскою Назарихою та Ганною Кобизькою (1743 р.) [4]. Ганна Назариха, андріївська козачка, скаржиться на свою тітку. Ще у 1721 р. після смерті її батька Петра Кобизького його майно перейшло до дядька Прокопа. Сама ж позивачка була ще малолітньою і її дід Фесько Хоменко подавав чолобитну кролевецькому сотнику для виділення їй належного спадку (3-я частина двору, з коморою, пекарнею, світлицею, 9 овець, жупан «тузинковий», поля орного, також третя частина в лісах і гаєх і т. д.). Але дядько не віддавав цього майна до самої своєї смерті, а по смерті його жінка дотримувалася тієї ж лінії поведінки. Було вчинено розгляд справи і з'ясувалося, що позивачка або її матір взяла частину овець, а шкури продала; що й тітки її брали якусь частину того спадку для організації поминальних обідів і ще на якісь потреби, а третя частина двору стоїть в пустці і ніхто його не займає. А ще тітка заплатила позивачці гроші. Тут же на кількох сторінках подано витрати дядька на організацію похорон Петра і Стефана Кобизького і поминальні обіди на 9 і 40 днів. У кошторисах враховано всі витрати до копійки від ладану до плати кухарці і дяку (вказано, що

одна кухва горілки була своя власна, а не куплена, ціни на булки, рибу, олію, мед, пиво, м'ясо і т. д.)

Ще одна справа стосується захоплення гаю комісаром Григорієм Пікусом у священника Олексія Федоровича (1744–1759 рр.), що разом зі справою Калиновського і Огієвського підтверджує про постійні конфлікти між духовною і світською владою [5]. Тут судилися ще з 1742 р. за ліс Лоловщина, в якому Пікус рубав дерева. І за рішенням Кролевецької сотенної канцелярії Федоровський начебто домігся заборони Пікусу пустошити ліс. Та Пікус продовжував робити своє і у 1757 р. справу було поновлено та послано козаків від сотенної канцелярії на місце злочину, що було зроблено і складено «доездное доношение» (протокол), де пораховано кількість і сорти порубаних дерев (разом 41 пень – дуб, береза, осика, ясен), зафіксовано цього року ще й побита трава на сіножаті. Та Пікус подав зустрічний позов на Федоровського – начебто йому чинять образи, відбирають ґрунт, коней, а кролевецька канцелярія не чинить справедливо. Він просив передати розгляд його справ до Воронізької сотенної канцелярії. Судячи з документів, переданих до Вороніжа, з Пікусом судилися і мали претензії багато кролевчан.

Об'ємна справа № 537 (71 аркуш) стосується суперечок за землю в селі Обтові між жінкою бунчукового товариша І. Забіли та жителями сіл Лукнів, Райгородок та Бужанка Коропівської сотні. У липні 1749 р. удова бунчукового товариша Івана Забіли Параска подала чолобитну до Кролевецької сотенної канцелярії на козаків і підданих генеральної артилерії, що нібито захопили її землі у селі Обтові (всього близько 50 козаків). Відповідачі не з'явилися на перше ж слухання справи. Як вони пояснили, «за домашніми нуждами отлучится и ходит не можна» і доручили відповідати у суді Михайлові Кисловському від імені Тараса Цілка, Семена Грищенка, сина його Івана, Грицька Солодкого, Романа Грищенка, Гордія та Федора Солодких, Іллі Куценка, Захарія Самоділка, Івана Костенка та інших. Позивачка прохала кролевецького сотника Григорія Огієвського викликати відповідачів прямо на місце – у поле, яке вимагає розмежувати до початку зими. Але в ході справи козаки з Райгородка дають впевнені відповіді хто, коли і у кого придбав землю, через яку з ними судиться Забіла. Так Тарас Цілок купив свою землю в козака і жителя Райгородка Дідика ще 1737 р., і ця земля була зайнята ще батьком і дідом того Дідика не менше ста років, на що маютьсся і свідоцтва. Іван, син Семена Грищенка, володіє нивою з березняком, куплену ще покійним дідом, в кого він її купив не знає, але по цій землі не було ні з ким суперечки вже 60 років. Роман Грищенко володіє нивою, як і його батько, вже сто років і ніколи спору за цю землю не було. Гордій Солодкий показав, що цю землю зайняв ще його батько, родина володіє нею близько ста років, і він не купував її у підданого Забіли, як заявляє позивачка. Федір Солодкий хоч і купив у підданого позивачки, але «завладіл токмо так от умерших истициного свекра ніжинского полковника Стефана

и мужа еї Ивана Забіли яко і от неї спору где тридцат год не было». Врешті козаки склали чолобитну на ім'я імператриці Єлизавети, де виклали по пунктах своїх кривди і безпідставні обвинувачення з боку Параски Забіли [6].

Справа № 539 дотична до попередньої і стосується порубки козаком Вороніжа Сукманом лісу бунчукового товариша Івана Забіли (1760–1761 рр.) На жаль, перші сторінки справи зіпсовано, але хід справи можна відновити по наступних документах. Взимку 1760 р. бунчуковий товариш Іван Забіла подав скаргу на козака Воронізької сотні Івана Сукмана (Сухмана) за те, що він вирубав багато дерева в лісі, в урочищі Дідовщині, що йому належать. Почалося слідство, вручення козаку Сукману повісток з викликом до сотенної канцелярії для розгляду справи. Але, незважаючи на повістки, відповідач не з'явився і не прислав замість себе повіреного. Судячи з тексту «доношения» І. Забіла не очікував такої зневаги («я имею волокиту и убыток!») і вимагав повторного виклику відповідача, а за неявку – стягнення грошей. В березні 1760 р. було складено «доездное доношение» огляду порубаного лісу Забіли, де виявлено «березини на дрова годячої в одном містце возов на 30, да еще саженой на 15 от той возов на 10...». З'ясувалося, що пуща знаходиться у 12 верстах від Обтова «по той стороні річки Есмани» і Сукман придбав її у козака Левченка у 1740 р., а той раніше у козачки Піскунки. Ще довідалися, що Сукман рубав дерева і не таївся, що він спокійно володів цим лісом і сам рубав, і другим людям давав. Але вже в середині справи є «доношения» самого Сукмана в сотенне правління Воронізької сотні про порядок подій. 8.01.1760 р. Сукман для вирубки дров у винокурню найняв 13 возів з людьми і разом з Василем Якименком поїхав до лісу. Там нарубали дров, поклали на вози і вирушили назад. Сам він з сином поїхав уперед, а на вози напав господар хутору І. Забіли разом з робітниками. Найнятих людей жорстоко били без причини, а Якименка вбили і завезли невідомо куди. Крім того схопили з возів 5 сокир, та ще й погрозували розправою, коли зустрінуть самого Сукмана. Є і «доношення» від удови Якименка – його тіло знайшли у хуторі Забіли. Далі йдуть допити робітників, але хто вбив Якименка – ніхто не бачив і не зізнався. Врешті Забілі присудили сплатити удові Якименка Євдокії 100 рублів та 13 рублів козаку Якову Піскуну «за рани», а посполитому Сергію Свистуну – 2 рублі. Також слідство довело, що Сукман рубав дерева «не в собственном лісі Забіли», але «за поруб в оном доношении иску нит» [7].

У 540 справі (1763–1779 рр.) йдеться про захоплення землі у козака с. Реутинці Федора Закоморного. Вже військовий товариш Семен Данилович Забіла захопив орні землі та 2 сіножаті. Зрозуміло, що представники давнього роду Забіл мали значні маєтки, гроші, зв'язки, велику владу і почувалися справжніми господарями. Вони не зупинялися навіть перед фізичною розправою і не боялися ніякого суду [8].

Справа 541 – це відомість про кількість грошей, волів та зброї, зібраних з козаків сотні для армії у 1769 та 1773 рр. Досить великий документ (30 арк.) складається цілком зі списків козаків по селах, списків власників волів, опису худоби, її масті, особливих прикмет. Ця справа, насичена інформацією про майновий стан населення Кролевецької сотні, також буде цікава філологам і етнографам, бо містить багато прізвищ [9].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що розглянутий фонд хоча і не є повним зібранням матеріалів Кролевецької сотні, тим не менш має досить потужний інформаційний потенціал. Незважаючи на те, що документи охоплюють досить невеликий період (близько 50 років), вони проливають світло на соціально-економічну сферу життя, правову систему Гетьманщини XVIII ст.

Додатки

№ 1

1749, січня 17 (6). – Кролевець. – Дарча.

«Тисяща седмсот сорок девятого году генвара, шостоу числа.

Ми, нижеподписавшиися старшина сотенная кролевецкая, також товариство, атамани и козаки Кролевецкой сотні, занятие ктиторами соборной кролевецкой вновь состроенной каменной Рождества Бци церкви Алексіем Камінским, Корнієм Никитовим и Прокопом Котлярем на строение оной церкви, с козачей суми денги от Афанасия Макаренка сто тридцат чотири рублі да от атамана городского Ивана Зубахи тридцат рублей, итого сто шістдесят чотири рублі всі обще на оную каменую соборную Рождества Бци церкв уклад подарили, вовся и впред оних на показанной церкві и ктиторах доправлят не иміем, для чего и сей наш обший добровольный приговор в книгу урядовую в сотенной кролевецкой канцелярії от слова до слова вписат и показанных атамана Зубаху и Афанасия Макаренка в оних денгах (якових содержаніи били) кому надлежит, квітоват позволяем, в том и подписуемся.

В подленном подпис таков:

Сотник кролевецкий Григорий Огиевский
Товариш сотні Кролевецкой Онисим Стефанов
Товариш сотні Кролевецкой Васил Николаенко
Асаул сотенный кролевецкий Стефан Кобизкий под-
писался

Сотенный писар Клим Мосціпанов
Товариш сотні Кролевецкой Алексій Камінский
Атаман алтиновский Лаврін Кошовий и козаки Есиф
Ваше[н]ко, Яков Савинец, Мойсій Оболоник, Алексій До-
роженко, Матвій Бурдїй, Савка Мулявка, Иван Сніжко, Фе-
дор Горкуша, Иван Федченко, Дмитро Тарасенко, Иван
Иванов Кру(...)*, Павел Кобзар, Иван Паламаренко, Иван
Лисман, а вмiсто их неграмотных, по их прошению козак
и жител кролевецкий Никита Рева подписался.

Атаман добротовский Афанасий Булах и козаки Грицко
Малко, Грицко Паламаренко, Павел Грищенко, Иван Кор-
да, Опанас Бондар, Иван Шутка, Васил Мирочниченко,

Грицко Дряпка, а вмісто их неграмотних по их прошенію и за себе козак добротовский Иван Корпец подписался.

Атаман андрієвский Каленик Кусий и козаки Семен Бутенко, Иван Сергиенко, Антон Возняк, Мирон Уласенко, Мирон Сурмаченко, Федор Яковенко, Сайко Кошовенко, Игнат Хоменко, а вмісто их неграмотных по их прошенію козак и жител андрієвский Стефан Ленко руку приложил».

(ЦДІАК України, ф. 64, оп. 1, спр. 534, арк. 152 зв.–153)

№ 2

1749, січня 17 (6). – Кролевець. – Рішення кролевецької старшини щодо призначення сотенним канцеляристом Семена Шарого.

«Тисяча сімсот сорок девятого году генвара шестого дня.

Ми, нижеподписавшиеся старшина сотення кролевецкая також и товариство сотенное, атамани сілские и козаки всей сотні общесогласно канцеляристу сотенно кролевецкого Семена Шарого відая яко он чоловік постійний и при канцелярії сотенной от тысяча семсот сорокового года по сей семсот сорок девятый год обрѣтающис поручаеміи ему діла исправлял добропорядочно и неліностно и нам всім бил послушним, приговорили на містцу сотенного писара Клима Мосціпанова сотенним кролевецким писарем и должен он, Шарий в том званиі находитис честно и діла в сотенной канцелярії по званию его подл[е]жащие исправлят вірно, добропорядочно и неліностно и нам в писанні бит послушним и подлежащюю чест по должности его нам отдават и канцеляристов сотенних и подписков обучат канцелярьских порядков должен же також ими его, Шарого за сотенную старшину признават и почитат, иміем наш товариство и козаки сотні Кролевецкой за тот его труд согласно и добровільно определяем кромі у казни на него надлежащих денег для содержания канцелярист двох и подписков со всякого нашего козацкого и козачих подсосудков диму сов сей сотні по дві копійки в год собрат и в дачи тих денег спорит не иміем в том на селі нашем обществі приговор согласно подписуется.

Сотник Григорий Огієвский

Товариш сотні Кролевецкой Семен Стефанов

Товариш сотні Кролевецкой Иван Кобизкий»

(ЦДІАК України, ф. 64, оп. 1, спр. 534, арк. 153 зв.)

№ 3

1749, травня 27(16). – Кролевець. – Рішення кролевецької церковної громади щодо призначення нових керівників воскобійні.

«Тисяча сімсот сорок девятого году мая 16 дня.

Ми, нижеподписавшиеся духовного и мирского чина люде согласно всі обще приговорили в Кролевецы воскобійню изстари церковную от жителя кролевецкого Грицка Воскобойника, яко он приходи чрез несколько десят годов на себе приватно употреблял без всякого вида, а у церкви приходов не давал отобрат, а определит козакам и жителям кролевецким Остапу Волочаю и Грицку Дубовику, ко-

торие ту воскобійню в добром своїм порядки и смотре- ний содержат и воск всяким обывателем забивает (...)*за уволенне их от общенародних повинностей и от походов яко то им діло ползу Бжиюх церков определяется, за всякий же забой воску иміют они взимат по пяти копіек и с тіх денен за силу прежнего обыкновения и ради крайнебо их убожества определяем им Волочаю и дубовику за труд их от забую по дві копейки, а ті приходние по три копійки денги собирая погодно содержат в цілості без малійшей утайки и по окончаніи года иміем відат по равной части в церкви Бжие Преображенскую соборную Рождества Богородици, Покровскую и Николскую на церковние потреби и аби сей наш общий сотенный приговор могл в своїй силі ненарушито всегда состоят для того оний от слова до слова вписат в сотенной кролевецкой канцелярии в крепостную книгу и таких чтири листа написат за підписом рук наших видат для вперед будущего знания во всякую церков, что и вперед не могл хто другой таких приходов церковних приватно похитит сим предостерегаем и в том подписуемся.

В подліном подпис таков:

Протопоп кролевецкий Федор Каліновский, пресвітор свтениколский, кролевецкий

Алексій Федоров, пресвітер соборный

Соборный кролевецкий Яков Маковский

Сотник кролевецкий Григорий Огієвский

Бунчуковий товариш Федор Диаковский»

(ЦДІАК України, ф. 64, оп. 1, спр. 534, арк. 160 зв.)

ПОСИЛАННЯ

1. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Том 2. Полк Нежинский. – К. 1893. – 521 с.

2. ЦДІАК, ф. 64, оп. 1, № 532.

3. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 533.

4. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 535.

5. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 536.

6. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 537.

7. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 539.

8. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 540.

9. ЦДІАК ф. 64, оп. 1, № 541.

Тарасенко И.Ю. Материалы Кролевецкой сотенной канцелярии (фонд 64 ЦДІАК Украины)

В статье сделан обзор материалов 64 фонда ЦДІАК Украины, посвященных истории Кролевецкой сотни Незинского полка. Также приведено несколько документов из этого фонда.

Ключевые слова: источники, казачество, Кролевец.

Tarasenko I.Yu. Materials of Krolevets hundreds chancellery (64 Fund of Central State Historical Archives of Ukraine)

The article gives an overview of the materials of the 64 Fund of Central State Historical Archives of Ukraine, devoted to the history of the Krolevets Hundreds of the Nizhyn Regiment. There are also some interesting documents from this fund.

Key words: sources, Cossacks, Krolevets.

02.03.2018 p.

